

PROJEKT

DYNAMICKÁ ROVNOVÁHA

skripta metodických postupů

dynamická
rovnováha

06: Aktivní občanství a participace občanů na veřejném dění

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- 01 Odpovědný přístup k životnímu prostředí a udržitelnému rozvoji;
- 02 Odpovědný přístup k financím;
- 03 Odpovědné spotřebitelské chování;
- 04 Vztah k médiím a informačním technologiím;
- 05 Zdravý životní styl;
- 06 Aktivní občanství a participace občanů na veřejném dění;**
- 07 Dobrovolnictví;
- 08 Prevence kriminality, šikany, psychického násilí;
- 09 Aktivní přístup k obhajobě svých práv a k získávání informací o svých právech;
- 10 Aktivní občanství ve vztahu k regionu a lokálnímu společenství.

06: Aktivní občanství a participace občanů na veřejném dění

Občanská společnost
Aktivní občanství
Vymezení etiky
Význam etického chování
Lidská důstojnost
Svědomí
Mravní hodnocení
Ctnosti
Svoboda a zodpovědnost

Metodika projektu Etika v životě

Protože se etické chování v dřívější době předávalo skrze příběhy, budeme příběhy i v našem workshopu používat. Na úvod použijeme následující:

Oslava na hradě

Vesnička v podhradí byla probuzena hlasitým provoláváním posla hradního pána, který pak na náměstí začal předčítat pánův vzkaz:

„Náš převelice milovaný pán zve všechny své dobré a věrné poddané na oslavu svých narozenin. Každý dostane milé překvapení. Ale ode všech se žádá drobná pomoc – ať každý, kdo se zúčastní slavnosti, přinese trochu vody, aby se naplnila studna na hradě, která je prázdná...“

Posel zopakoval vzkaz silněji, pak se otočil čelem vzad a v doprovodu hradní stráže se vrátil do hradu.

Ve vesničce se prolínaly zcela rozdílné názory.

„Pche! Tyran jeden! Má dost svých služebníků, kteří mu můžou naplnit nádrž... Já mu donesu skleničku vody, to mu stačí!“

„Ba ne! Byl vždycky dobrý a velkodušný! Já mu vezmu celý sud!“

„Já... náprstek!“

„Já sud!“

To ráno, kdy se konala slavnost, bylo možno vidět podivný průvod, který vystupoval k hradu. Někteří tlačili ze všech sil ohromné sudy, nebo ztěžka oddechovali, jak je zmáhala tíha ohromných měchů naplněných vodou. Někteří je s posměchem míjeli, šlo se jim snadno, protože nesli malé lahvičky nebo skleničku na nějakém podnose.

Průvod vešel na nádvoří hradu. Každý vylil svou vodu do ohromné nádrže, to, v čem vodu přinesl, postavil do kouta a s radostí se ubíral do sálu, kde probíhala oslava.

Po pečeních a vínu následovaly tance a zpěvy a to vše trvalo až do večera, kdy pán všem poděkoval a odebral se do svých komnat.

„A kde je slíbené překvapení?“ bručeli někteří zklamaně. Jiní zase vděčně a radostně říkali: „Náš pán nám daroval nejskvělejší slavnost!“

Každý se před odchodem domů stavil pro svou nádobu. A tu se začal ozývat pokřik, který stále víc sílil. Bylo slyšet výkřiky vzteku i výkřiky radosti.

Nádoby byly až po okraj naplněny zlatými penězi.

„Ach! Kdybych byl přinesl víc vody...“

Následuje krátká reflexe:

Co je mravním poselstvím tohoto příběhu?

Jak příběh souvisí s běžným životem?

Co jste si uvědomili?

Příběh směřuje ke sdělení, že kolik dáváme druhým, životu, tak také tolik dostáváme. Budeme-li se chovat eticky k lidem okolo nás, teprve tehdy můžeme očekávat, že se lidé budou také chovat eticky vůči nám.

Úvodní informace

Časový rámec: 5 minut

Cíl: Představení se, představení cílů workshopu, naladění účastníků

Realizace:

1. Na začátek semináře doporučuji krátké osobní představení.
2. Následovat by mělo představení cílů, což lze stručně následovně:
 - Podpora reflexe účastníků zaměřené na základní etické pojmy, otázky a situace.
 - Společné hledání životních postupů při řešení etických situací, problémů a dilemat.
3. Dále doporučuji připomenout základní pravidla naší práce:
 - a) při aktivitách budeme sedět v kruhu,

- b) pokud budeme pracovat s teorií, bude to především na základě osobní zkušenosti a osobních názorů,
- c) základem workshopu jsou praktické aktivity. Nevolíme je nijak náročné, ale pokud by někomu bylo něco nepříjemné, může odmítnout účast.

1. aktivita: Prolamovač

Stroj času

Časový rámec: 10 minut

Cíl aktivity: Navázat sociální kontakt mezi lektorem a účastníky a mezi účastníky navzájem, lektor získá základní informace o účastnících

Realizace aktivity:

1. Každý frekventant si má rozmyslet, pokud by mohl cestovat v čase, v jakém období a prostředí světových dějin, nebo při jaké historické události by se chtěl objevit (např. na lodi Kryštofa Kolumba plující poprvé do Ameriky, nebo na dvoře císaře Karla IV atd.).
2. Pak pošleme slovo do kruhu, každý představí svůj výběr a maximálně pěti větami může zdůvodnit svůj výběr. Ten, kdo mluví, drží v ruce nějaký předmět, aby bylo evidentní, kdo má mluvit. Při velkém počtu lidí, což lze na našem semináři předpokládat, stačí uvést pouze jméno a samotnou událost. Komentář se již neuvádí.

Reflexe se nevede, nebo se dá možnost, zda chce někdo ještě něco doplnit.

Pomůcky: předmět, který bude kolovat (tužka, kamínek atd.).

Poznámka: Je důležité nenechat zbytečně rozvykládat jednotlivé účastníky. Vedme učitele, aby komunikovali stručně, tj. v tomto případě uvedených max. pět vět. Zkušenost je, že učitelé stejně uvedou jen výběr události, maximálně to zdůvodní jednou větou. Pokud se semináře účastní větší množství lidí, doporučuji vybrat jiný prolamovač. Vše je ale potřeba zapsat do závěrečné zprávy.

2. aktivita:

Očekávání a obavy

Časový rámec: 10 minut

Cíl aktivity: Zjistit jaká jsou pozitivní očekávání a negativní ohrožení ze strany frekventantů.

Realizace aktivity:

1. Rozdělíme tabuli na poloviny a nadepíšeme: Očekávání – do druhé poloviny Obavy.
2. Frekventanti na lístky jedné barvy napíší svá očekávání a nalepí na jednu stranu tabule.
3. Svě obavy napíší na lístky jiné barvy a nalepí na druhou část tabule.
4. Lektor se potom pokusí seřadit očekávání i obavy do souvisejících celků, které může krátce okomentovat.

Reflexe se nevede. Opět se může dát pouze krátký prostor pro ty, kteří by snad chtěli něco doplnit nebo vysvětlit.

Pomůcky: nalepovací lístky dvou barev, psací potřeby.

Poznámka: Frekventanti mohou být již podobnými aktivitami poměrně otráveni. Očekávají, že něco takového nastane. Doporučuji zvážit lektorům, zda nutně potřebují znát atmosféru a očekávání účastníků. Pokud to nevidí jako nezbytné, doporučuji aktivitu vynechat.

Po naladění účastníků budeme pokračovat teorií, která by měla podporovat reflexi a kladení otázek, které pokud vyústí v komunitní diskusi mohou být pro účastníky motivací a obohacením v duchu úvodního příběhu.

Občanská společnost

Důležitou oblastí každého státu je občanský sektor (občanská společnost). Občanská společnost vyplňuje prostor mezi soukromými zájmy jednotlivých občanů a centrální mocí. Pokud taková společnost dobře funguje, nemohou politici zasahovat do věcí, které jim nepřísluší a sami občané mají možnost se iniciativně a aktivně zapojit do řešení problémů, které se jich dotýkají. Díky tomu berou na sebe spoluzodpovědnost za věci a za dění okolo sebe.

Základní hodnotou občanské společnosti je nezištnost. Pokud lidé nejsou schopni vykonat něco dobrého ve prospěch druhých a společnosti i bez očekávané protislužby, občanská společnost strádá a nemůže se dále rozvíjet.

Základní jednotkou občanské společnosti je občanské sdružení. Každý občan starší 18 let si může takové sdružení založit. Musí k tomu na Ministerstvo vnitra předložit stanovy a vyplněnou žádost o registraci. Občanské sdružení získává právní subjektivitu v okamžiku zapsání do příslušného rejstříku.

3. aktivita:

Tvorba stanov občanského sdružení

Časový rámec: 30 minut

Cíl aktivity: Provést nácvik tvorby nejdůležitějšího dokumentu pro ustanovení občanského sdružení.

Realizace aktivity: Nejprve ukážeme frekventantům několik již vypracovaných stanov občanských sdružení pro inspiraci. Následuje rozdělení do 4–5 člených skupin, které mají za úkol vytvořit stanovy pro fiktivní občanské sdružení. Následuje prezentace a analýza v komunitním kruhu.

Reflexe: Na co je podle vás potřeba si při vytváření stanov dát pozor? Jaký je význam občanského sdružení? Jaké máte osobní zkušenosti s občanskými sdruženími? Jaké překážky vnímáte při vytváření občanského sdružení?

Pomůcky: ukázky stanov různých občanských sdružení, papír, tužka.

Aktivní občanství

Důležitým znakem občanské společnosti je to, že lidé participují (spolupodílí se) na veřejných záležitostech. Existují tři teorie, které se snaží vysvětlit podstatu občanské participace. První je teorie elitní demokracie, která preferuje aktivitu politických elit před nevzdělanými a apatickými masami občanů. Důležitější je zachovat politickou stabilitu, než udržet demokracii. Druhým přístupem je teorie racionálního výběru, která je založena na myšlence, že občané participují na veřejných záležitostech málo, protože jedinec participací třeba na politickém životě nezíská o mnoho víc, jako tehdy, když se takového života neúčastní. Chceme-li něco změnit, musíme občany přesvědčit, že to co pro veřejně aktivní život vynaloží se jim vrátí i s určitou přidanou hodnotou. Třetí přístup nazýváme teorií participační demokracie, která občanskou spoluúčasť považuje pro udržení demokracie za klíčovou. Veřejná aktivita není jen prostředkem k dosažení dalších cílů, jak to tvrdí dvě předešlé teorie, ale slouží k upevňování občanské společnosti a vychovává občany k umění vládnout. Demokracie tedy podle této teorie funguje, když se lidé o veřejné záležitosti zajímají, informují se a jsou politicky aktivní.

Odborníci stanovili několik kritérií aktivního občanství, mezi které patří: dobrovolná činnost v organizaci, organizované aktivity pro komunitu, účast ve volbách, zapojení se do politické strany, zapojení se do zájmové skupiny, nenásilné formy protestu, zapojení se do veřejné debaty. Tato kritéria jsou rozvíjena a osvojována v kurzech občanského vzdělávání. Jako efektivní formy občanského vzdělávání se jeví komunitní aktivity, které rozvíjí nejen samotné aktivní občanství, ale i postoje související s politickou participací. Mezi oblasti, které jsou v rámci občanského vzdělávání nedostatečně rozvíjeny patří:

- Téměř všechny složky aktivního občanství.
- Politické postoje (zejména důvěra v politiku a politickou účinnost).
- Znalost pozadí (znalost politických konceptů, filozofií a významných historických událostí, vytvoření předpokladů pro interpretaci současného dění).

Občanské vzdělávání se však víceméně potýká se základními problémy, kterými jsou:

1. Dospělí nemají zájem o občanské vzdělávání.
2. Dospělí mají averzi vůči některým termínům spojeným s občanským vzděláváním.
3. Současné formy občanského vzdělávání dospělých nevedou k vyšší angažovanosti.
4. Obtížnost změny již zformovaných postojů.

4. aktivita:

Řešení problémů

Časový rámec: 20 minut

Cíl aktivity: Skupinové zamyšlení se nad řešením základních problémů občanského vzdělávání.

Realizace aktivity: Frekventanty rozdělíme do čtyř skupin. Každá skupina obdrží jeden výše uvedený problém a jejím úkolem je během skupinové diskuze vytvořit náměty pro řešení. Po ukončení skupinové práce jsou závěry prezentovány v komunitním kruhu a následuje reflexe.

Reflexe: Co jste si uvědomili? Z čeho vyplývají výše uvedené problémy? Jak zlepšit občanské vzdělávání pro nastupující generace? Jak se my osobně můžeme podílet na občanském vzdělávání mladé generace?

Pomůcky: papír a tužka.

Trvale udržitelný rozvoj občanské společnosti a aktivního občanského přístupu může stejně jako v dalších oblastech lidského snažení zajistit pouze etický přístup každého člověka. Proto se etice budeme věnovat v další části této metodiky.

Slovo etika pochází z řeckého slova etos, což do češtiny přeloženo znamená obyčej, mrav. Zajímavé je etymologické vymezení v ruštině. Mrav pochází ze slova nraiv' sa, což znamená, že je to něco, co se obecně líbí. Etika vznikla v Řecku. Podle mnohých ji založil sám Aristoteles a prvním etickým dílem je tedy Etika Nikomachova, s tím že Nikomachos byl Aristotelův syn – jak příhodné. Etika začíná výchovou ve vlastní rodině a je založena na osobním příkladu rodičů.

Etika je praktická filozofická disciplína. Znamená to, že se zabývá podstatou lidského jednání, ale nezaměřuje se na teoretické otázky, ale směřuje k problémům běžného praktického života. Na rozdíl od morálky, která stanoví předem co je správné, etika posuzuje zpětně skutky člověka, které se již staly. Zpětné posuzování sociálních jevů a kulturních výdobytků moderní doby je poměrně složité vzhledem k různorodosti názorů, lidskému pragmatismu a relativnosti postmoderní společnosti. Z těchto důvodů dochází ke značnému zpoždování etického hodnocení, což činí ve společnosti často skrytě poměrně velké napětí. Závěry etiky spočívají v tom, že konstatuje, zda je možné se s uvedeným činem ztotožnit či ne. Klasické definice etiky zdůrazňovaly směřování k posuzování zda činy jsou dobré, nebo zlé. Moderní doba tyto základní pojmy učinila subjektivními a relativními, což si můžeme ukázat na další aktivitě.

5. aktivita:

Dobro a zlo

Časový rámec: 10 minut

Cíl aktivity: Podnítit a rozvinout přemýšlení a diskuzi nad základními pojmy etiky.

Realizace aktivity: Rozdělíme účastníky do malých skupin (3 – 5 členů) a necháme je společně vytvořit definici dobra a zla. Pak necháme skupiny prezentovat výsledky. Následuje diskuze.

Reflexe:

- Jak se vám dařilo definice vytvářet?
- Co vás během práce ve skupině napadlo?
- Co je podstatou dobra?
- Co je podstatou zla?
- Je možné v dnešní době vytvořit obecně platné definice, těchto pojmů? Proč?

Shrnutí: Klasické definice mluví o tom, že dobro je všechno to, čemu nic nechybí k úplnosti např. pomoc druhému člověku: nechybí zde vnímání potřebnosti skutku, úcta k druhému, ochota pomoci a konečně konkrétní skutek. Zlo je pak všechno to, čemu něco právě k úplnosti chybí např. krádež: i když může být motivována pomocí druhým skrze kradenou věc, tak zde zcela evidentně chybí úcta k soukromému vlastnictví druhého.

Význam etického chování

Tuto kapitolu začneme opět příběhem:

Samurajova zkušnost

Po dlouhém a hrdinném životě dosáhl věčnosti jeden význačný samuraj. Měl se dostat do ráje. Jenže to byl typ zvědavého člověka, a tak požádal, aby se mohl podívat také do pekla.

Byl vyslyšen a dovedli ho do pekla. Došli do prostorného sálu. Uprostřed byl prostřený stůl, na něm mísy plné vybraných pochoutek. Ale stolovníci, kteří seděli kolem dokola, byli hubení, pobledlí a vychrtlí. „Jak je to možné?“ ptal se samuraj. „Vždyť mají tolik dobrého jídla před sebou!“ Dostal odpověď: „To je tak – když sem někdo přijde, dostane dvě tyčinky, které musí použít k tomu, aby se najedl. Ty tyčinky jsou delší než jeden metr a musí se uchopit až na konci. Jenom tak je dovoleno dávat jídlo do úst.“ Samuraj se zachvěl. Osud těchto ubožáků byl strašný. Ať dělali co dělali, nemohli do úst dostat ani drobeček.

Samuraj už nechtěl vidět nic dalšího a prosil, aby se už vrátili do ráje. Tady ho čekalo překvapení. Ráj, to byl sál úplně stejný, jaký viděl v pekle. Uprostřed sálu stál stejný stůl obklopený lidmi, stejná byla i nabídka skvělých jídel. A nejen to, všichni stolovníci byli vybaveni těmi samými tyčinkami dlouhými přes metr, aby s nimi nabírali jídlo. Ale přece tu byl jeden rozdíl – tady byli lidé kolem stolu veselí, dobře živení a radostní. „No, jak je to možné?“ ptal se samuraj. Odpověď zněla: „V pekle se každý snaží nabrat jídlo a strčit ho do vlastních úst, protože tak se všichni chovali celý svůj život. Tady naopak každý nabere jídlo a pak se snaží nakrmit svého souseda.“

Reflexe:

- Jak souvisí příběh s etikou?
- Jak zapadá do dnešní společnosti?
- Jaký má etické chování význam?

Je dobré si uvědomit, že etika je nástrojem k cíli, kterým je prožít hodnotný a smysluplný život. Je určitě zajímavé položit si otázku: Co chci, aby o mně lidé říkali až zemřu? V dnešní době je nutné zdůrazňovat především mladým lidem, že žít eticky je zcela normální a především z dlouhodobého hlediska se to vyplácí. Nemravné chování může přinášet kýžené výsledky dočasně, ale v dlouhodobém horizontu se nemůže prosadit a přinést plody. Současná krize je toho zářným příkladem. Jaký má tedy etika význam?

Na prvním místě působí na utváření charakteru. Charakter definujeme jako soubor psychických vlastností, které nám umožňují řídit náš život podle společenských – zejména etických (mravních, morálních) pravidel. Ve výchově se snažíme o výchovu charakterního člověka, což bez etiky evidentně nepůjde. Dále jak již vyplývá z příběhu k této kapitole je etika zdrojem úspěchu, štěstí a pravé radosti. Tyto hodnoty nemohou být cílové, ale jsou vedlejším produktem dosahování cílů. Kolik je lidí, kteří chtějí být šťastní, ale štěstí jim uniká mezi prsty. Zatímco u kolika lidí se dostaví úspěch, štěstí a radost, když dosáhnou svých vytyčených cílů. Podle psychologa Frankla je tato skupina poměrně početná. V neposlední řadě patří etika mezi kulturní vymoženosti, které odlišují jednoznačně člověka od ostatních živočichů.

Lidská důstojnost

Nešlo by mluvit o etickém chování mezi lidmi, kdybychom neuznali to, že každý člověk má důstojnost a všichni lidé jsme si tak rovni. Pod pojmem lidská důstojnost máme na mysli především hodnotu samotného lidství. Nejedná se jen o filozofický pojem, ale také právní. Lidská důstojnost zajišťuje každému člověku ochranu před špatným a jemu nedůstojným zacházením především v situacích, kdy se sám nemůže účinně bránit. Z pojmu lidská důstojnost vychází Listina základních práv a svobod a další dokumenty – vymoženosti humanistické společnosti. I. Kant chápe důstojnost jako nepodmíněnou hodnotu člověka, jejíž podstata je vyjádřena schopností jednat morálně a eticky.

Svojí důstojností se odlišuje každý člověk od okolního světa. Z čeho tedy vychází, kromě již dříve zmíněné schopnosti jednat morálně a eticky? Na tuto otázku se snaží hledat odpověď disciplína filozofická antropologie především v novověku. Na prvním místě je to schopnost sebetranscendence. Znamená to, že člověk může sám sebe překročit a díky tomu se může tvořivě vyjadřovat, může pracovat a vytvářet kulturu. Dalším základem důstojnosti je schopnost sebeovládání. Max Scheller říká, že člověk je jediná bytost, která je schopna říci ne. Má na mysli lidské pudy a potřeby. Dále můžeme mluvit o vytváření hodnot mít a být ze strany člověka. Hodnoty mít představují především tendenci hromadit hmotné statky jako jsou třeba peníze. Hodnoty být znamenají především osobní rozvoj člověka. G. Marcel upozorňuje, že pokud nejprve nerozvineme hodnoty být, ale zaměříme se na vlastnění hodnot mít, tak jak se to v dnešní společnosti často stává, dojde k paradoxní situaci. Ne my budeme vlastnit své bohatství, ale ono bude vlastnit nás. Dalším základem lidské důstojnosti je schopnost žít smysluplně. Znamená to, že člověk je schopen zaměřit se na cíl, který může ležet mimo něj a o tento cíl usilovat. Díky tomu získává náš život smysl. V. E. Frankl ve svých výzkumech dochází k znepokojujícím číslům. Až 80% mladých lidí v USA uvádí, že nemají smysl života. Tato „smysluprázdnota“ je pak příčinou moderních onemocnění jak psychických tak fyzických (např. noogenní neuróza). Posledním důležitým základem důstojnosti člověka je láska. Jak říká Scheller člověk se stává nejprve bytostí milující a potom až bytostí poznávající. Abychom mohli něco poznávat a působit na to, musí nás to nejprve zaujmout. To je podstata motivace a vzbuzování nadšení pro danou věc. Vrcholem lásky je pak prosociálnost, což je schopnost učinit něco dobrého pro druhé a neočekávat za to protislužbu.

Na závěr této kapitoly promítneme krátký film o Nicku Vujicicovi. Najdeme jej na:

<http://www.videacesky.cz/ostatni-zabavna-vidoa/bez-rukou-bez-nohou-bez-starosti>

Následuje reflexe:

- Co vás na filmu zaujalo?
- Jak film souvisí s lidskou důstojností?
- Co bylo v životě tohoto člověka důležité?
- Co si můžeme přenést i do svého života?

Na začátku tohoto tématu zrealizujeme opět aktivitu:

6. aktivita:

Svědomy

Časový rámec: 30 minut

Cíl aktivity: Senzibilizovat účastníky pro téma svědomí a vést je k vystižení a pojmenování jeho podstaty.

Realizace aktivity: Každý účastník si vybere barevný papír a umístí ho na pevnou podložku (stůl, nebo židle). Poté lektor každému účastníkovi dá hrst rýže. Úkolem frekventanta je na papír vytvořit symbol pro svědomí, tak jak ho vnímá on osobně. Po realizaci úkolu následuje tzv. tichá galerie, tzn. že účastníci si bez mluvení mohou prohlédnout výtvořky ostatní. Pak všichni jednotlivě prezentují své výtvořky a vysvětlují volbu svého ztvárnění.

Reflexe:

- Co je podstatou svědomí?
- Jak se svědomí formuje?
- Co je důležité při formování svědomí?
- V čem se svědomí jednotlivých lidí liší?
- Jaké existují shody ve svědomí jednotlivých lidí? Existují vůbec nějaké?
- Co můžeme udělat pro správné formování svého svědomí?

Pomůcky: barevné papíry, rýže.

Podle psychologů je svědomí spolu se světonázorem základem našeho charakteru a tudíž našeho sebeřízení. Jednoduchá definice by se dala vyjádřit tak, že se jedná o hlas vnitřního soudce. Svědomí je součástí našeho prožívání, takže není přístupné okolí jednotlivce. Na úroveň svědomí můžeme tedy usuzovat jen podle jednotlivých skutků člověka. Svědomí se objevuje u dětí v předškolním období a souvisí se zvnitřněním egocentrické vnější řeči pro sebe (do tohoto věku děti např. při přemýšlení mluví nahlas pro sebe, pak dochází ke „skrytí“ zvnitřněním) a vznikem morálního usuzování. Nejvhodnějším obdobím pro edukaci k etickému jednání je tedy předškolní věk.

Někteří autoři mluví o tom, že celé svědomí je vrozené např. Aristoteles (tzv. daimonion – božský hlas v nás), jiní mluví o postupném získávání během ontogeneze (Ch. Darwin). Se zajímavou teorií přichází Tomáš Akvinský, který tvrdí že svědomí má několik částí. Základní mravní zákony tvoří první část a jsou člověku vrozeny, tudíž jsou u každého člověka stejné a zbylé části svědomí získáváme výchovou a sebevýchovou a jsou u lidí jiné. Můžeme říci, že na myšlenkách Tomáše Akvinského stojí i koncepce Listiny základních práv a svobod, která počítá s tzv. přirozeným právem, které je vrozené v přirozenosti všech lidí.

Funkcí svědomí je posuzování našeho jednání. Všichni očekáváme, že se naše svědomí ozve se svým soudem již před skutkem. To se může stát a takové svědomí nazýváme předcházející. Stává se ovšem, že se svědomí ozve až po činu, kdy jsme to vlastně vůbec nečekali. Takové svědomí se nazývá následné. Velmi mistrně tento jev popisuje ve svém díle Zločin a trest F. M. Dostojevskij.

V dnešní době, která se svým bujícím právním systémem, který je někdy oddělen od mravních zákonů přirozeného práva např. právo na potrat a právo na toto „ošetření“ ze strany lékaře, mluvíme o tzv. autonomii, nebo-li výhradě svědomí. Znamená to, že lékař, který ve svém svědomí nemůže ospravedlnit potrat by tento zákrok mohl odmítnout bez postihu nebo diskriminaci od svých nadřízených, nebo rodič, který nesouhlasí se sexuální výchovou, protože je proti jeho svědomí, by mohl své dítě z takové výuky uvolnit atd. Ve vyspělých demokraciích se tyto postupy začínají respektovat. Na výchově pak závisí, zda bude dítě v některých ohledech mít svědomí bludné např. u nepřizpůsobivých lidí, kteří si neplní své občanské povinnosti, budou děti ve svém svědomí toto plnění či neplnění prožívat jinak, než je to u běžné populace atd.

Na závěr tohoto tématu můžeme přečíst opět krátký příběh:

Otec Forgets

Poslouchej, synáčku, zatímco ti tohle říkám, ty spinkáš, ručku pod tvářičkou a světlé vlásy shrnuté na čele. Vešel jsem do tvého pokojíku, protože mě před několika minutami, když jsem si vedle v knihovně sedal ke čtení, zalila vlna výčitek svědomí a s pocitem viny jsem se přiblížil ke tvé postýlce.

Přemýšlel jsem o těchto věcech: ztrpčoval jsem ti život, huboval jsem tě, když ses oblékal do školy, protože místo aby ses umyl, jenom sis přejel ručníkem po obličej, vyčítal jsem ti, že sis nevyčistil boty. Tvrdě jsem tě sjel, protože sis hodil oblečení na zem.

Také při jídle jsem se na tebe zlobil: něco ti spadlo na ubrus, hltal jsi jídlo, jako bys týden nejedl, dával sis lokty na stůl. Namazal sis příliš másla na chleba. A když sis začal hrát a já jsem odcházel, abych stihl vlak, otočil ses, zamávals mi a zavolals: „Ahoj, tatínku!“, já jsem svrástil obočí a odpověděl ti: „Narovnej záda!“

A všechno začalo znovu, když jsem se pozdě odpoledne vrátil. Přicházel jsem domů a ty sis hrál na kolenou na chodníku. Bylo vidět, jak máš prošoupané boty. Ztrapnil jsem tě před kamarády, protože jsem tě hnal domů před sebou. Boty jsou drahé, a kdyby sis je musel sám platit, určitě by ses o ně staral lépe, neokopával bys je a neklouzal by ses pořád po podrážkách.

A pamatuješ, jak jsi pak později vešel potichu do pokoje, kde jsem si četl, a tys měl tak provinilý pohled? Když jsem zvedl oči od novin, netrpělivě, protože jsi mě vyrušil, zůstal jsi stát váhavě u dveří. „Co chceš?“ zeptal jsem se přísně. Tys nic neřekl, přiběhl jsi ke mně, objal jsi mě rukama kolem krku, dal jsi mi pusku a tiskl jsi mě se vši láskou, kterou ti do srdce vložil dobrý Pán a která nikdy neuvadne. Pak jsi odešel a poskakoval dolů po schodech.

Ach jo, synečku, chvilku potom mi vypadly noviny z ruky a přepadla mě strašlivá úzkost. Co se to stalo? Byl jsem zvyklý hledat vinu a křičet – ale ty jsi ještě dítě, ne dospělý. Od této noci už nikdy, synáčku. Teď jsem alespoň přišel ke tvé postýlce a poklekl u ní. Strašně se stydím.

Je to špatné napravení. Víím, že kdybys byl vzhůru, nepochopil bys to, co ti tu říkám. Ale zítra budu pro tebe opravdovým tatínkem. Budu ti kamarádem, bude mi zle, když ty se budeš cítit zle, a budu se smát, když ty se budeš smát, ukousnu si jazyk, jestli bude chtít pustit na rty nepříjemná slova. Budu si stále opakovat slova: „Je to ještě dítě, kluk!“

Obávám se, že jsem s tebou jednal jako s dospělým. A zatím, když tě teď vidím, jak tu spíš, dochází mi, že jsi ještě dítě. Ještě včera tě chovala maminka, měl jsi hlavu na jejím rameni. Žádal jsem po tobě příliš mnoho, příliš mnoho.

Reflexe:

- Jaká je funkce pocitů viny?
- Jak ovlivňují náš život pocity viny?
- Jak s nimi můžeme konkrétně pracovat?
- Jak se můžeme bránit nezdravým pocitům viny?
- Jak souvisí pocity viny s výchovou?

Mravní hodnocení

Jak jsem již sdělil, vědomé mravní hodnocení se začíná vyvíjet zhruba od předškolního věku. Tomuto tématu se intenzivně věnoval J. Piaget, který rozděluje mravní hodnocení na heteronomní, tj. budované z vnějšku a na autonomní, které si vytváříme každý sám na základě zvnitřněných hodnot a principů. Cílem je samozřejmě dojít k autonomnímu úsudku jedince. To by mělo být také cílem výchovy. J. A. Komenský velký učitel národů celý život hledá odpověď na jednu otázku: Jak zajistit, aby lidé jednali dobře i tehdy, když se nikdo nedívá? Jeho cílem je zformovat v lidem autonomní morálku. Je to však „běh na dlouhou trať“ s nejistým výsledkem.

Mravnímu hodnocení se věnuje ve své propracované teorii L. Kohlberg. Tvrdí, že se mravní hodnocení vyvíjí ve třech úrovních a každá úroveň má ještě dvě stádia. Člověk prochází jednotlivými stádii, ale podle Kohlberga mnozí lidé ustrnou v nižších stádiích a podle toho pak vypadá jejich mravní rozhodování. Pro zjištění úrovně vlastního mravního hodnocení autor předkládá k řešení tzv. morální dilemata. To je součástí další aktivity.

7. aktivita:

Mravní hodnocení

Časový rámec: 30 minut

Cíl aktivity: Reflektovat úroveň vlastního mravního hodnocení.

Realizace aktivity:

Frekventantům předložíme v písemné formě, nebo přečteme následující příběh:

„Heinzovo dilema“

V jedné daleké zemi umírala žena, která onemocněla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Šlo o zvláštní formu radia, kterou jeden lékárník v tomtéž městě právě před nedávnem objevil. Výroba byla drahá, avšak lékárník požadoval desetkrát víc, než kolik jej stála výroba. Za radium zaplatil 200 dolarů a za malou dózu léků požadoval 2000. Heinz, manžel nemocné ženy, vyhledal všechny své známé, aby si vypůjčil peníze, a usiloval i o podporu úřadů. Shromáždil však jen 1000 dolarů, tedy polovinu požadované ceny. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá, a prosil jej, aby mu lék prodal levněji, popřípadě aby mu Heinz mohl zbytek zaplatit později. Lékárník však řekl: „Ne, já jsem ten lék objevil, a chci na něm vydělat peníze.“ Heinz tím vyčerpal všechny legální možnosti, je zcela zoufalý a uvažuje, zda by se neměl do lékárny vloupat a lék pro svou ženu ukrást. Měl by jej Heinz ukrást a proč? (Heidbrink, H., 1997, s. 70).

Po přečtení příběhu zadáme frekventantům, aby na papír napsali své rozhodnutí, jak by se zachovali v případě Heinze a hlavně uvedou důvody, proč by se tak rozhodli. Po splnění úkolu spojíme frekventanty do malých skupinek (3–5 členů) a necháme, aby si představili svá řešení a vytvořili pokud to půjde jedno řešení za skupinu včetně zdůvodnění, které je nejdůležitější.

Reflexe:

- Jak jste se během rozhodování a hledání důvodů cítili?
- Na základě čeho jste se rozhodli?
- Jak na vás zapůsobilo rozhodování ve skupině? Co jste si z něho odnesli?
- Co z aktivity vyplývá pro váš život?

Pomůcky: příběh o Heinzovi, nebo některý jiný o mravním dilematu.

Následně krátce seznámíme frekventanty s Kohlbergovou teorií.

- Předkonvenční úroveň je první úroveň, na které všichni začínáme. Rozhodujeme se na základě konkrétních následků, které jsou buď odměněny, nebo potrestány.
1. heteronomní morálka – člověk poslouchá či neposlouchá kvůli tomu, aby získal odměnu a vyhnul se trestu.
 2. naivní hédonismus – člověk se rozhoduje podle vlastních potřeb a zájmů
 - Konvenční úroveň je druhou úrovní. Rozhodujeme se zde podle vnějších norem.
 3. stádium hodného dítěte – v mravním hodnocení se řídíme tak, abychom udrželi pozitivní sociální vztahy se svými blízkými především rodinou.
 4. orientace na zákon – chováme se zde podle vnějších norem, abychom předešli kritice autority.
 - Postkonvenční úroveň je třetí úrovní. Rozhodujeme se zde podle hodnot, které jsme přijali za své.
 5. společenská smlouva – respektujeme normy, protože je vnímáme tak, že jsou založeny na vzájemné domluvě lidí, tzn. že i my se můžeme na této domluvě účastnit.
 6. univerzální etické principy – chováme se tak, abychom se sami před sebou nemuseli stydět, tzn. na základě zvnitřněných hodnot a principů.

Ctnosti

Ctnosti získáváme v průběhu života. Jsou tedy předmětem výchovy a sebevýchovy. Ctnosti můžeme úspěšně formovat v každém věku, nicméně nejvhodnějším obdobím je samozřejmě dětství. Jedná se o dispozice k etickému (dobrému) jednání. J. Sokol navrhuje zaměřit se spíše na ctnosti, které každý člověk více méně uznává, než na hodnoty, které jsou často pojímány relativně a subjektivně.

Platón mluví o čtyřech kardinálních ctnostech. Kardinální od slova kardus – veřeje. Znamená to, že na nich „visí“ a jsou základem našeho života. Jedná se o moudrost, což je schopnost rozlišovat mezi dobrem a zlem a následně podle dobrého jednat, statečnost, což je dispozice k vytrvalosti v dobrém, uměřenost, což je dispozice k dodržování správné míry a konečně spravedlnost, která nás disponuje k tomu, abychom dávali každému to, co mu náleží. Aristoteles pak definuje ctnost jako střed mezi dvěma extrémy. Odvaha tedy leží mezi bázlivostí a nerozumným riskováním např. v rámci extrémních sportů.

S moderním pojetím ctností přichází psycholog E. H. Erikson. Tvrdí, že člověk musí v každé vývojové fázi splnit určitý úkol a pokud k tomu dojde, tak si osvojí určitou ctnost, nebo spíše dovednost. Pokud k splnění úkolu nedojde, dostává se osobnost do nepříznivé situace.

8. aktivita:

Ctnosti podle Eriksona

Časový rámec: 30 minut

Cíl aktivity: Uvědomění si skutečnosti, že osvojování ctností je dlouhodobá záležitost a vyžaduje osobní úsilí a nevyhýbání se vývojovým úkolům.

Realizace aktivity:

Frekventanti obdrží pracovní list (věk je upraven dle vývoje společnosti) a lektor jim vysvětlí jednotlivé vývojové úkoly a co nastane, když k jejich naplnění nedojde na základě informací z Eriksonovy teorie. Neuvádí ale ctnosti. Frekventanti se mají zamyslet a zkusit jednotlivé ctnosti sami pojmenovat, tak jak jim logicky z uvedených informací vyplývají. Potom se spojí do malých skupinek (3–5 členů) a sdělí si své poznatky. Následuje reflexe.

Reflexe:

- Na kterých ctnostech jste se ve skupinách shodli?
- V kterých vývojových obdobích jste měli největší rozdíly v uvedených ctnostech?
- V čem vám připadá teorie přínosná?
- Jaké jsou naopak její slabé stránky?
- Jak se díváte na vymezení období, které teď sami prožíváte?

Pomůcky: pracovní list, psací potřeby.

Poznámka: Po reflexi je možno sdělit ctnosti, tak jak je uvedl sám Erikson (viz řešení). Pro realizaci aktivity si musí lektor z dostupné literatury Eriksonovu teorii nastudovat – pokud ji tedy nezná, aby pracovní list mohl okomentovat a vysvětlit. Bez pochopení jednotlivým vývojovým úkolům a stavům při jejich nenaplnění, nelze aktivitu realizovat.

Řešení: Erikson uvádí následující ctnosti (postupně od narození do smrti): 1. naděje, 2. vůle (schopnost něco chtít, prosadit se), 3. cílevědomost, 4. kompetence (něco umím, dokážu), 5. věrnost, 6. láska, 7. starostlivost, 8. moudrost.

Věk	Úkol	Nenaplnění úkolu	Cnost
narození – 1.	bazální důvěra	nedůvěra	
1. – 3.	autonomie	pochybnost, stud	
3. – 6.	iniciativa	pocity viny	
6. – 12.	snaživost	méněcennost	
12. – 20.	identita	rozptýlená identita	
20. – 35.	intimita	izolace	
35. – 65.	generativita	stagnace	
65. – smrt	integrita	zoufalství	

Svoboda a zodpovědnost

9. aktivita:

Já a moje sny

Časový rámec: 30 minut

Cíl aktivity: Ujasnit si jaké jsou moje sny (ideály) a jak se k nim stavím. Uvědomit si, že naplnění mých snů je spojeno se svobodou a zodpovědností.

Realizace aktivity:

Frekventanti dostanou zadání pro krátkou esej: Já, moje životní sny a co dělám pro jejich naplnění. Asi po 15 minutách necháme účastníky, aby si vybrali někoho do dvojice (jedná se o intimní téma, proto dvojice) a sdělili si, k čemu došli. Následuje reflexe.

Reflexe:

- Jak se měnili vaše sny v průběhu života?
- Jaké by sny měly být?
- Jak může člověk svých snů dosáhnout?
- Jak je to se sny a jejich naplněním v dnešní společnosti?
- Jak souvisí sny a jejich naplnění se svobodou a zodpovědností?

Pomůcky: list papíru, psací potřeby.

Bez svobody, kterou každý člověk ve svém životě má, bychom nemohli mluvit o etickém chování. Podle Frankla je člověk v každé situaci svobodný. Svoboda znamená možnost volby a Frankl po přežití vyhlazovacího tábora, znovu zdůrazňuje, že vždy byl svobodný. Záviselo pouze na tom, zda se člověk své svobody např. ze strachu vzdal. Vždy mohl rozkaz uposlechnout, nebo ne. Byla to jeho volba. Je zajímavé, že člověk po svobodě vždy touží, ale je zajímavé, že když ji v plné míře dostane (viz dnešní situace v ČR), začne se jí vzdávat, nebo vzpomíná na dobré věci v dobách útlaku. Hodnotu svobody paradoxně nejvíce oceníme, když je nám omezena. Frankl rozlišuje svobodu od a k. Svoboda od znamená, že se snažíme osvobodit od věcí, které jsou nám nepříjemné, zatímco svoboda k znamená, že svoboda je nástrojem k našemu osobnímu růstu.

Podle existencionalistů svoboda je těsně spojena se zodpovědností. Zodpovědný člověk umí rozumně odpovědět na otázku: Proč jsi to udělal? Pokud toho není schopen, mluvíme o nezodpovědném chování, které se ale může změnit v zodpovědné, když přijmeme důsledky těchto svých činů. Člověk je bytost společenská, takže je potřeba si uvědomit, že jsme zodpovědní na prvním místě za sebe a své činy, ale jsme také spoluzodpovědní za druhé. Každý jsme jiný, máme jiné vlastnosti, umíme jiné věci a je to prý proto, abychom se vzájemně potřebovali a to je podstata naší spoluzodpovědnosti.

A na závěr ještě jeden příběh, který vystihuje celý tento workshop:

Jednoho dne se vracel Sokrates z Peraia do Atén a potkal svého žáka, který mu položil otázku: „Řekni mi, Sokrate: Proč lidé nečiní dobro, když ví, co je dobré?“ Tehdy se Sokrates zamyslel a odpověděl: „Lidé nečiní dobro, protože to pouze ví, oni o tom nejsou přesvědčeni.“